

A RIZSTERMESZTÉS FEJLESZTÉSÉNEK INDOKAI ÉS FELTÉTELEI*

SIMONNÉ KISS IBOLYA

a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

Öntözési Kutatóintézet, Szarvas

Az öntözéses gazdálkodás és a rizstermesztés hazai fejlődése az 1950-es évek végéig gyakorlatilag egyet jelentett, így a rizs joggal nevezhető az öntözés úttörő növényének. Az 1960-as években már jelentős arányváltozás következett be az egyéb szántóföldi kultúrák javára, a rizs vetésterülete pedig fokozatosan csökkent. Napjainkban az ország öntözött területéből a rizs aránya a 10%-ot sem éri el, mégis — sajátos termesztési igényéből adódóan — az öntözővíz tetemes hányadát igényli.

Az utóbbi évtizedben a rizstermesztés jelentősen fejlődött, ami a vetésterület növekedésében, a koncentráció előrehaladásában és az országos termésátlag stabilizálódásában egyaránt lemérhető. A fejlődést az új tudományos eredmények alapozták meg (új fajták, kémiai növényvédőszeresek, műtrágyázás stb.), s azok gyors elterjedése a kutatók és termelők aktív együttműködésének bizonyítéka.

Az élelmiszergazdaság széles körű fejlesztési programja a növekvő rizsfogyasztás kielégítésére is kiterjed, ezért a rizstermesztés produktivitásának további fokozása elengedhetetlen. Ehhez a fejlesztés mindkét útját, a vetésterület- és a termésátlagnövelést egyidejűleg szükséges igénybevenni.

A jelenlegi rizsvetésterület (28 000 ha) meglehetősen kis termésátlagával (23—25 q/ha) csak 50—60%-át fedezi a belföldi szükségletnek. Az évenkénti rizsimport — a növekvő világgiazi ár miatt — egyre több devizafelhasználással jár. Jogos népgazdasági igény tehát, hogy az elkövetkező években — a hazai fogyasztás növekvő tendenciáját is figyelembe véve — szükségletünket teljes egészében megtermeljük. Ehhez a lehetőségek adottak, a hiányzó feltételek pedig megteremthetők, ha az egyéb ágazatok fejlesztése mellett arányosan a rizstermesztés fejlesztésére is kellő figyelmet fordítunk.

A rizstermesztés fejlesztését nemcsak az önellátás indokolja, hanem az is, hogy a rizs:

- az új öntözőrendszerek belépésével növekvő öntözővízforrásunk állandó és hatékony felhasználója,

* Előadás a Tiszavidék-fejlesztési Tudományos Napokon. Karcag, 1974. szeptember 12.

- a gyenge termőképességű talajok igen jó hasznosítását biztosítja,
- számos mezőgazdasági nagyüzemben mint fő bevételi forrás, a jövődelmező gazdálkodás legfontosabb ágazata.

Az ország rizsszükséglete 33—35 ezer ha évenkénti vetésterülettel és 26—28 q/ha termésátlaggal biztosítható. Ez egyben 40—50 ezer ha korszerű rizstelep kialakítását és a termelés néhány fontos feltételének (elsősorban műszaki és technikai) pozitív változását igényli.

A rizstermesztés öntözővízigényét — jelenleg és a jövőben is — a Tisza öntözőrendszerei szolgáltatják, a II. Tiszai Vízlépcső további területfejlesztést tesz lehetővé. A vetésterület nagy hányada (60%) Szolnok megyében terül el, ahol a rizstermesztésnek régi hagyományai vannak. A fenti indokok a megye rizstermesztésének továbbfejlesztését kellően megalapozzák.

A területfejlesztésnek, de egyben a termésátlag növelésének is alapvető (üzemen kívüli) feltétele a jó vízszabályozás, amely lehetővé teszi, hogy az öntözővíz az egész tenyészidő alatt a korszerű termesztéstechnika követelményeinek megfelelő időben és mennyiségben jusson el a rizstelepekre és onnan levezethető legyen. A jelenlegi helyzet e téren nem kielégítő. A jó vízszabályozás megoldásához a Vízügyi Hatóságok és a tervezők szorosabb együttműködése, a régi szabványok felülvizsgálata szükséges.

A fejlesztés másik, az előbbivel azonos fontosságú (üzemen belüli) alapfeltétele a rizstelepek műszaki berendezése. Telepeink jó része elavult, aprókalitkás, amelyeken a korszerű agrotechnika követelményei nem biztosíthatók. Ennek tudatában a termelők megkezdték és folytatni kívánják a régi telepek rekonstrukcióját és újak építését. Mivel ezek a munkálatok nagy beruházás igényűek (26—30 ezer Ft/ha) és több évre előre meghatározzák a rizstermesztés sikerét, a tervezésnek úgy kell megtörténnie, hogy az lehetővé tegye a termőterület jobb kihasználását, az árasztás, lecsapolás és vízszint-tartás részleges automatizálásával a munkareőigény csökkentését, a termesztés teljes gépesítésének lehetőségét és a rizs életfeltételeinek minél teljesebb kielégítését.

A rizstelepek építését — akár vállalati, akár saját rezsiz — a jelenleginél nagyobb felelősséggel és jobb minőségben kellene elvégezni. Jelenleg ugyanis a termelőüzemek műszakilag nincsenek felkészülve arra, hogy a rizstelepek építését megfelelő időben és minőségben végrehajthassák. Az építővállalatok tevékenységében viszonylag kis mennyiséget képvisel a rizstelepek építése, így nincsenek ellátva azokkal a speciális gépekkel, amelyek a mai követelményeket kielégítő rizstelepek építését lehetővé tennék. Szükséges lenne ezért vagy az építő vállalatok gépparkját növelni különleges munkagépekkel, vagy csak a rizstelep építését végző vállalkozás létrehozása ugyancsak arra alkalmas géppark kiegészítésével. Meg kell oldani továbbá, hogy a termelőüzemek a nagy költséggel megépült rizstelepek fenntartására megfelelő munkagépekkel rendelkezzenek.

A rizstalajok (szikesek) ősszel és tavasszal egyaránt nehezen művelhetők, az aratás-betakarítás munkáját a késő őszi kedvezőtlen időjárása rendszerint akadályozza. E szélsőséges körülmények között a gépi munkákat idejében és minőségében is jól elvégezni csak az átlagosnál nagyobb erő- és munkagép-ellátottsággal lehet. A rizstermesztő üzemek többségében az átlagosnál is alacsonyabb a gépi kapacitás, így a *termesztés gépesítésének fejlesztése* — szinte valamennyi munkaműveletet érintően — *szükséges*. Ide kell sorolni még a repülőgépellátást is, amelynek szűk kapacitása egyre gyakrabban hiúsítja meg a növényvédelmi munkák időbeni elvégzését.

Az utóbbi két évben (a rizstermesztéshez is) több új géptípust próbált ki a Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet, közülük néhány jó eredménnyel vizsgázott. Nagyobb szériában való beszerzésüket, vagy hazai legyártásukat meg kellene gyorsítani, annál is inkább, mivel alkalmazásuk a rizsen kívül egyéb kultúráknál is előnyös lesz.

A rizstermesztési kísérletek többéves termésadatai (45—50 q/ha) és a termelőüzemek egyes tábláinak az átlagot jóval meghaladó termései (35—45 q/ha) azt bizonyítják, hogy a *rizs termésmenésének* — hazai adottságaink között is — *nagy tartalékai vannak*. A tartalékok realizálásához a műszaki-technikai fejlesztés mellett a rizs biológiai-agronómiai igényének kielégítésére egyre nagyobb figyelmet kell fordítani.

A jó rizstermés alapja a megfelelő állománysűrűség és a kiegyenlített növényfejlődés. Ennek eléréséhez a nagy biológiai értékű, jól csírázó és vitális vetőmag az induló feltétel, de a természet minden egyes munkafázisának is meghatározó szerepe van. Ilyen szempontból a magágyelőkészítés, vetés, műtrágyázás, öntözés és növényvédő vegyszerszórás szerepét egyformán fontosnak kell tekinteni. Ahhoz, hogy e termesztési beavatkozások időben és minőségükben is optimálisak legyenek, s pozitív eredményük helyett ne a természet kockázatát fokozzák, nélkülözhetetlen a *technológiai fegyelem betartása*. Ennek hiányossága folytán — a rosszul végzett munkák tüneteiként — fejlődési rendellenességek, állományritkulások és a növény tenyészidejének káros meghosszabbodása gyakran tapasztalhatók. Ezt a hibát nem lehet azzal elintézni, hogy a rizs úgy is „kihever” minden károsodást. Ezzel a szemlélettel szemben áll az a tény, hogy az egyes munkafázisokban becsúszott hibák káros hatásai a későbbi beavatkozások során már nem hozhatók helyre, s a kedvezőtlen időjárás közbejötté még tovább fokozza a negatív hatást.

A technológiai fegyelem kérdése kapcsolatba hozható az energiatakarékosság és a környezetvédelem jövőbeni programjaival is. A nagy energiafelhasználással készülő kémiai anyagok (műtrágyák, növényvédőszer) hatékonyabb alkalmazásához és az élő környezet védelméhez egyaránt nélkülözhetetlen a technológiai fegyelem pontos betartása.

A termelés intenzív fejlesztésének igénye hozta létre — más növényekhez hasonlóan — a rizstermesztési rendszereket. Az első komplex termesztéstechno-

lógia a karcagi „Lenin” TSz, az Öntözési Kutatóintézet és a Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet együttműködésével készült el és került alkalmazásra a TSz. területén 1973-ban. Ez évben „Karcagi Rizstermesztési Rendszer” néven a termelőszövetkezet engedélyt kapott a technológia terjesztésére és azt több termelőüzem csatlakozásával közel 8000 ha területen alkalmazza.

A „Szarvasi Rizstermesztési Rendszer” technológiája 1973-ban készült és került jóváhagyásra a Szarvasi ÁG. vezetésével. A technológia alkalmazását ez évben kezdték meg és saját területükkel együtt közel 6 ezer ha-on terjesztették el.

A két rizstermesztési rendszernek a közel jövőben elsősorban nem a technológia területi továbbfejlesztése a legfőbb feladata, hanem az, hogy a kidolgozott technológia betartásával és továbbfejlesztésével a tervezett termésátlag-növekedést az eddigi terület egészén elérjék. Feladatuk továbbá, hogy:

- megoldást találjanak a korszerű rizstelepek építési igényének folyamatos kielégítésére,
- javaslatot tegyenek a rizstermesztés komplex gépesítésére,
- jelentős részt vállaljanak a vetőmagellátási problémák megoldásában.

A rendszertechnológiák továbbfejlesztését segíti a Komplex Rizskutatási Program, amelynek felelős intézetével több évre szerződéses kapcsolatot alakítottak ki.

A rizstermesztési kutatások az új rendszerű kutatási keretek között a korábbiakhoz képest bővültek, s most a rendszerekhez is kapcsolódva még inkább szélesedett a kutatási tevékenység köre. A gépi technológia fejlesztésével kapcsolatosan felmerült biológiai-agronómiai kérdések, a növényvédelem és a környezetvédelem összefüggései, valamint újabb gyomnövények és betegségek megjelenéséből adódó problémák azok, amelyek a jelenlegi kutatást foglalkoztatják.

A fajtaválaszték bővítése szükséges, de nem a legégetőbb problémája a mai rizstermesztésnek. Ennek ellenére jelenleg is jelentős kutatási kapacitást fordítunk új fajták nemesítésére. A külföldi fajták vizsgálatával párhuzamosan számos jó tulajdonságú törzanyagot is előállítottak a nemesítők, amelyek összesített tulajdonságaik alapján állják a versenyt a külföldről behozott fajtákkal. A fajtaprobléma megoldásához ma is sokan külföldi fajtákat keresnek, ahelyett, hogy a legjobb hazai törzsek gyors felszaporítását támogatnák.

A rizstermesztés fejlesztéséhez szükséges feltételek pozitív változásának igénye a teljes vetésterületre érvényes. A megvalósítás ütemében azonban a termelési rendszereké legyen az elsőbbség. Így remélhető, hogy már a közel jövőben jelentkező jó eredményeikkel példái és bázisai lesznek a Tiszavölgy, majd az egész hazai rizstermesztés fellendülésének.